

Rehabilitacja ofiar represji politycznych w Rosji

W 1991 roku w ustawie federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych»¹ Rosja przyznała, że w okresie władzy radzieckiej miliony ludzi padły ofiarami samowoli państwa totalitarnego, w postaci represji za przekonania polityczne i religijne, obejmujących socjalne, narodowościowe i inne sfery życia². Celem uchwalonej 15 lat temu ustawy była rehabilitacja osób, które od 25 października (7 listopada)³ 1917 roku represjonowano politycznie na terytorium Federacji Rosyjskiej, przywrócenie im praw cywilnych, usunięcie innych skutków samowoli oraz zapewnienie możliwego w obecnej chwili odszkodowania za poniesione straty materialne⁴.

Niemniej w 2005 roku Naczelną Prokuraturę Wojskową Federacji Rosyjskiej nie uznała więźniów łagrów jenieckich NKWD ZSRR: kozielskiego, ostaszkowskiego i starobielskiego, a także zachodnich obwodów USRR i BSRR⁵, za ofiary represji politycznych, stwierdzając że nie sposób ustalić *powodów politycznych* masowego rozstrzelania; poza tym formalna decyzja o rozstrzelaniu nie była wyrokiem, dlatego nie można jej odwołać, czyli zrehabilitować ofiar. Na tej samej zasadzie w lutym 2006 roku Prokuratura Generalna FR⁶ nie znalazła podstaw do uznania za *ofiary represji politycznych* rozstrzelanych w Jekaterynburgu członków rodziny carskiej Romanowów, uznając tę egzekucję za przestępstwo powszechne, a dokładnie za «umyślne zabójstwo, o podłożu politycznym, popełnione przez osoby, które nie posiadały odpowiednich uprawnień sądowych i administracyjnych»⁷. 28 marca 2006 roku Prokuratura Generalna FR

¹ Wciąż trwają prace nad wprowadzeniem zmian i uzupełnień do tej ustawy oraz praktyki stosowania prawa (np. od 1 stycznia 2005 roku w preambule brakuje instytucji odszkodowania za straty moralne). Obecnie obowiązuje osiemnasta wersja tekstu ustawy ze zmianami wprowadzonymi w ustawie federalnej z 1 lipca 2005 r. (które weszły w życie 1 stycznia 2006 roku).

² Część 1 preambuły ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

³ Według tzw. starego stylu – kalendarza juliańskiego obowiązującego w Rosji przed 1918 rokiem.

⁴ Część 2 preambuły ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

⁵ W wymienionych łagrach i więzieniach przetrzymywano osoby rozstrzelane w kwietniu-maju 1940 r. (Sprawa Katyńska).

⁶ FR – w skrócie Federacja Rosyjska.

⁷ Por. np.: Natalia Gorbaniewska «Sukcesorzy bandytów»,

<http://www.hro.org/editions/karta/katyn2.php>;

«Katyń. Odmowa rehabilitacji. Komentarz Aleksandra Guriana»,

ponownie odmówiła skierowania sprawy o rehabilitację rodziny carskiej do sądu, przedstawiając opinię prokuratora⁸, wedle której nie ma i nie było żadnej sprawy karnej lub innej dotyczącej rodziny carskiej i nie przedstawiono zarzutów o popełnienie działań niezgodnych z prawem, brak jest więc podstaw prawnych do pozytywnego rozpatrzenia skargi (czyli skierowania sprawy do sądu).

Jakie więc standardy prawne wobec ofiar reżimu totalitarnego istnieją w Federacji Rosyjskiej, kto i jak może skorzystać z procedury przywrócenia praw? Czym jest procedura rehabilitacji? Spróbujmy uważniej przyjrzeć się ustawodawstwu rosyjskiemu dotyczącemu tych kwestii⁹.

Wspomniana ustawa określa wszystkie podstawowe kwestie związane z otrzymaniem statusu *ofiary represji politycznej*, w tym tryb rehabilitacji i jej skutki.

*Represją*¹⁰ nazywa się środek karny, stosowany przez organy państwa wobec obywateli lub grup społecznych. W demokratycznych państwach prawa represje stosuje się w charakterze kary tylko za naruszenie prawa i są one ściśle określone przez samo prawo. Jednak na terytorium utworzonego po 1917 roku ZSRR masowo stosowano represje na tle politycznym, czyniąc terror prawem. Współczesne ustawodawstwo rosyjskie uznaje za *represje polityczne różnego rodzaju środki przymusu stosowane przez państwo z powodów politycznych np. pozbawienie życia lub wolności, umieszczenie na przymusowym leczeniu w szpitalu psychiatrycznym, wydalenie z państwa i pozbawienie obywatelstwa, wysiedlenie grup ludności z miejsc zamieszkania, skierowanie na zsyłkę, wysyłkę i osiedlenie specjalne, skierowanie do pracy przymusowej w warunkach ograniczenia wolności, a także inne pozbawienie lub ograniczenie praw i wolności osób, które*

<http://www.hro.org/editions/karta/katyn1.php>.

⁸ W przypadku złożenia wniosków przez osoby zainteresowane lub organizacje społeczne Ust. 3 art. 8 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych» przewiduje możliwość skierowania sprawy do sądu przez prokuraturę z decyzją o odmowie rehabilitacji.

⁹ Proces rehabilitacji osób poddanych represjom politycznym zaczął się w 1954 roku. Specjalna komisja do spraw dodatkowego zbadania materiałów związanych z represjami zrehabilitowała tysiące niewinnie skazanych; uchylono niezgodne z prawem akty przeciwko narodom, które zostały przesiedlone ze swoich ojczyzn; uznano za niezgodne z prawem decyzje organów pozasądowych OGPU - NKWD - MGB z lat trzydziestych-pięćdziesiątych w sprawach politycznych; uchwalono inne akty przywracające prawa ofiar samowoli. Jednak przywrócenie sprawiedliwości rozpoczęte na XX zjeździe PKZR prowadzono niekonsekwentnie i, w zasadzie, wstrzymano w drugiej połowie lat sześćdziesiątych.

<http://genproc.gov.ru/ru/rehabilitation/>.

¹⁰ **Represja** (z późn. łac. repressio - stłumienie) – środek karny, kara stosowana przez organy państwowe. ["Российский Энциклопедический словарь" http://enc.mail.ru](http://enc.mail.ru).

uznawano za niebezpieczne dla państwa lub ustroju politycznego z powodów klasowych, socjalnych, narodowych, religijnych lub innych przyczyn. Represje te stosowano na podstawie decyzji sądów i innych organów, które posiadały funkcje sądowe, lub w trybie administracyjnym, za które odpowiadały organy władzy wykonawczej i urzędnicy państwowi oraz organizacje społeczne albo ich organy posiadające uprawnienia administracyjne¹¹.

W ten sposób uznano, że środki karne stosowane z powodów politycznych są niezgodne z prawem, a obywatele, których im poddano, uważa się za *ofiary represji politycznych* i za co przysługuje im *rehabilitacja*¹².

W odróżnieniu od ukształtowanego już w prawie podejścia, *rehabilitacja* prowadzona zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem o rehabilitacji obywateli represjonowanych z powodów politycznych to nie tylko uznanie ich za osoby niewinne i przywrócenie im praw, ale także uznanie szczególnej, *politycznej* przyczyny represji. Rehabilitacja taka prowadzona jest w trybie szczególnym i powoduje szczególne skutki prawne. Zrehabilitowani obywatele represjonowani wcześniej powodów politycznych otrzymują szczególne prawa.

Rehabilitacji podlegają osoby, które z powodów politycznych zostały skazane za przestępstwa przeciwko państwu oraz inne przestępstwa i były poddawane represjom karnym na podstawie decyzji organów WCzK, GPU - OGPU, UNKWD - NKWD, MGB, MWD, prokuratury oraz ich kolegiów, komisji, „kolegiów specjalnych”, „dwójek”, „trójek” i innych organów realizujących funkcje sądowe; osoby poddane w trybie administracyjnym zsyłce, wysyłce, skierowaniu na osiedlenie specjalne, do pracy przymusowej w warunkach ograniczenia wolności, w tym w «kolumnach roboczych NKWD», tudzież innym ograniczeniom praw i wolności¹³, osoby

¹¹ Art.1 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

¹² **Rehabilitacja** (z późn. łac. rehabilitatio — przywrócenie), (prawn.) – przywrócenie praw. Według prawa rosyjskiego rehabilitacją osoby, która występowała w charakterze oskarżonego lub została uznana winną na podstawie wyroku sądu albo poddana karze administracyjnej, jest wydanie wyroku uniewinniającego przy ponownym rozpatrzeniu sprawy, postanowienie (orzeczenie) o umorzeniu postępowania w sprawie karnej z powodu braku okoliczności przestępstwa, jego elementów lub dowodów udziału w popełnieniu przestępstwa, a także postanowienie o umorzeniu postępowania w sprawie o wykroczenie administracyjne. ["Российский Энциклопедический словарь" http://enc.mail.ru.](http://enc.mail.ru)

¹³ Są to następujące kategorie osób: a) rozkułaczane rodziny chłopskie zesłane na osiedlenie specjalne („zesłanie do pracy”) lub aresztowane i umieszczone w obozach koncentracyjnych albo po prostu wysiedlone z miejsc zamieszkania; b) obywatele (Niemcy, Tatarzy Krymscy, Grecy i Ormianie, Polacy, Koreańczycy, Kałmucy, Czeczeni, Ingusze, Bałkarzy, Karaczaże i inni) wysiedleni z rodzimych terenów z powodu przynależności narodowej i zesłani na osiedlenie specjalne lub zmuszeni do zachowania zasad osiedlenia specjalnego w miejscu zamieszkania, a także skierowani do pracy przymusowej w warunkach ograniczenia wolności (do wojska pracy), w tym ich dzieci, które znajdowały się na osiedleniu specjalnym lub urodziły się tam;

bezpodstawnie umieszczone w szpitalach psychiatrycznych na leczeniu przymusowym na podstawie decyzji sądów i organów pozasądowych; osoby uznane za społecznie niebezpieczne z przyczyn politycznych i poddane represjom na podstawie decyzji sądów i organów pozasądowych bez przedstawienia zarzutów dotyczących popełnienia konkretnego przestępstwa; osoby bezpodstawnie pociągnięte do odpowiedzialności karnej, których sprawy zostały przy tym umorzone z powodów niezwiązanych z rehabilitacją¹⁴.

Za podlegające rehabilitacji ofiary represji politycznych uznawane są także:

- nieletnie dzieci, pozbawione opieki jednego lub obojga rodziców bezpodstawnie represjonowanych z powodów politycznych¹⁵,
- dzieci, które przebywały z rodzicami represjonowanymi z powodów politycznych lub zastępującymi ich osobami, w miejscach pozbawienia wolności, zsyłki, wysyłki czy na osiedleniu specjalnym¹⁶.

Ustawa „O rehabilitacji ofiar represji politycznych” w artykule 5 zdekryminalizowała kilka dotychczasowych czynów karalnych, rehabilitując w ten sposób, niezależnie od faktycznego uzasadnienia oskarżenia, osoby skazane za:

- a) antyradziecką agitację i propagandę;
- b) rozpowszechnienie jawnie fałszywych informacji, oczerniających radziecki ustrój państwowy lub społeczny;
- c) naruszenie ustaw o rozdziale kościoła od państwa oraz szkoły od cerkwi;
- d) zamachy na osobę i prawa obywateli pod pozorem wykonywania obrzędów religijnych;

c) obywatele represjonowani z powodów przynależności klasowej, socjalnej, religijnej lub innej w latach władzy radzieckiej i przymusowo skierowani na osiedlenie specjalne, zsyłkę lub wysyłkę, w tym dzieci, które przebywały wraz z nimi lub urodziły się w miejscu osiedlenia, zsyłki, wysyłki albo zostały poddane innemu ograniczeniu praw i wolności;

d) obywatele, w tym byli jeńcy wojenni, repatriowani do ZSRR po drugiej wojnie światowej i skierowani na osiedlenie specjalne na okres sześciu lat lub bez określenia terminu albo przymusowo skierowani po repatriacji do stałej pracy w zakładach przemysłu węglowego, drzewnego, hutniczego i innych, w tym także przebywające z nimi dzieci.

Patrz [http:// www.hro.org/editions/perml/1_01.htm](http://www.hro.org/editions/perml/1_01.htm).

¹⁴ Art. 3 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

¹⁵ Wcześniej kategoria ta należała do *poszkodowanych w wyniku represji politycznych*, jednak w postanowieniu Trybunału Konstytucyjnego FR z 23 maja 1995 r. Nr 6-II «O sprawdzeniu zgodności z Konstytucją artykułów 2.1 i 16 Ustawy RFSRR z 18 października 1991 roku „O rehabilitacji ofiar represji politycznych”» przepis ten uznano za niezgodny z Konstytucją, gdyż uznanie takich osób nie za represjonowane, a poszkodowane w wyniku represji politycznych, nie odpowiada celowi ustawy i ogranicza możliwość ich rehabilitacji, tworzyć dla nich inny status prawny niż dla osób zrehabilitowanych..

¹⁶ Art. 1.1. ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

e) ucieczkę z miejsc pozbawienia wolności, zesłania i osiedlenia specjalnego, w przypadku znalezienia się w nich w związku z nieuzasadnionymi represjami politycznymi.

Rehabilitacji nie podlegają osoby, w sprawach których są wystarczające dowody popełnienia następujących przestępstw:

- a) zdrady Ojczyzny w postaci szpiegostwa, ujawnienia tajemnicy wojskowej lub państwowej, przejście na stronę wroga; szpiegostwa, aktu terrorystycznego, dywersji;
- b) przemocy wobec ludności cywilnej i jeńców wojennych, a także udzielania pomocy zdrajcom ojczyzny i okupantom faszystowskim w popełnianiu takich działań podczas Wielkiej Wojny Ojczyźnianej¹⁷;
- c) organizowania lub uczestniczenia w grupach bandyckich, które dokonywały zabójstw, kradzieży oraz innych działań z użyciem przemocy;
- d) zbrodni wojennych przeciwko: pokojowi, ludzkości i wymiarowi sprawiedliwości.

Rehabilitacji nie podlegają także skierowani w trybie administracyjnym na osiedlenie specjalne repatriowani obywatele radzieccy (jeńcy wojenni i cywile), którzy służyli w jednostkach liniowych i specjalnych wojsk niemiecko-faszystowskich oraz policji, jeśli istnieją dowody ich udziału w działaniach wywiadowczych, pacyfikacyjnych czy bojowych przeciwko Armii Czerwonej, partyzantom, armii państw koalicji antyhitlerowskiej i ludności cywilnej z wyjątkiem tych, którzy brali później udział w działaniach bojowych przeciwko wojskom niemiecko-faszystowskim w szeregach Armii Czerwonej, oddziałów partyzanckich albo w ruchu oporu¹⁸.

Ustawodawstwo przewiduje *specjalny tryb rehabilitacji* obejmujący: obywateli FR, obywateli państw byłych republik związkowych ZSRR, obcokrajowców i bezpaństwowców, którzy zostali poddani represjom politycznym na terytorium FR od 25 października (7 listopada) 1917 roku, osoby stale zamieszkujące na terytorium FR represjonowane przez radzieckie organy sądowe i administracyjne działające poza granicami ZSRR lub sądy wojenne, sądy centralne ZSRR i organy pozasądowe (Sąd Najwyższy ZSRR i jego kolegia, Kolegium OGPU ZSRR, Kolegium

¹⁷ Wielka Wojna Ojczyźniana (WWO) – tak nazywa się w Federacji Rosyjskiej okres od momentu ataku Niemiec faszystowskich na ZSRR 22 czerwca 1941 do ogłoszenia zwycięstwa w maju 1945 roku.

¹⁸ Art. 4 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

Specjalne przy NKWD – MGB – MWD ZSRR, Komisję NKWD ZSRR i Prokuraturę ZSRR do Spraw Śledczych) oraz obcokrajowców represjonowanych na podstawie decyzji sądów ZSRR lub organów pozasądowych poza granicami ZSRR na podstawie oskarżenia o działania przeciwko obywatelom ZSRR i interesom ZSRR¹⁹.

Zakres działania ustawy FR „O rehabilitacji ofiar represji politycznych” obejmuje także obywateli narodów represjonowanych, którzy zostali poddani represjom na terytorium Federacji Rosyjskiej²⁰. W przypadku odmowy rehabilitacji sprawa jest rozwiązywana w trybie sądowym.

W języku potocznym wszyscy, którzy z powodów politycznych zostali poddani represjom za czasów reżimu komunistycznego są poszkodowanymi wskutek represji politycznych. W przypadku języka prawniczego sprawa przedstawia się inaczej. Z prawnego punktu widzenia obywatele – *ofiary represji politycznych* – mogą posiadać status **zrehabilitowanych** (kategorie te zostały wymienione wyżej) lub status **poszkodowanych w wyniku represji politycznych**. Tych drugich wymieniono w art. 2 ust.1 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych» - są to dzieci, małżonka (małżonek), rodzice osób rozstrzelanych lub zmarłych w miejscach pozbawienia wolności i zrehabilitowanych pośmiertnie. Aby obywatele ci mogli otrzymać status *poszkodowanych w wyniku represji politycznych*, najpierw powinna odbyć się procedura *rehabilitacji* ich krewnych, którzy znajdowali się w miejscach pozbawienia wolności i tam zginęli.

Wnioski²¹ o rehabilitację mogą składać zarówno sami represjonowani, jak i **każda** osoba lub organizacja społeczna stosownie do siedziby organu lub urzędu państwowego, który podjął decyzję

¹⁹ Art. 2 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych». Ponadto w artykule tym wskazano, że kwestie związane z rehabilitacją obywateli państw obcych represjonowanych na podstawie decyzji sądów ZSRR lub organów pozasądowych poza granicami ZSRR na podstawie ustaw międzynarodowych za działania przeciwko interesom Narodów Zjednoczonych w czasie drugiej wojny światowej, rozstrzygane są zgodnie z porozumieniami międzynarodowymi Federacji Rosyjskiej z zainteresowanymi państwami.

²⁰ Zgodnie z art. 3-1 ustawy RFSRR z 26 kwietnia 1991 Nr 1107-1 (tekst jedn. 1 lipca 1993 r.) «O rehabilitacji narodów represjonowanych».

²¹ Do wniosku należy dołączyć notarialnie poświadczoną kopię aktu urodzenia i (w przypadku zamężnych kobiet) ślubu. Poza tym osoby represjonowane, które nie znajdowały się na osiedleniu specjalnym lub zsyłce, wysyłce, powinny przedłożyć zaświadczenie archiwalne z Archiwum Państwowego, archiwum zarządu spraw wewnętrznych lub innego organu państwowego o stosowaniu wobec nich represji politycznej. Jeśli dane archiwalne nie zachowały się, fakt represji politycznej udowodnić można tylko w trybie sądowym. Dzieci, które znajdowały się lub urodziły na osiedleniu specjalnym, zsyłce, wysyłce razem z rodzicami (lub krewnymi bądź opiekunami) są rehabilitowane przez te same organy MSW, co rodzice. Jeśli rodzice byli represjonowani i zrehabilitowani na terytorium byłych republik ZSRR, dzieci są rehabilitowane przez organy MSW według miejsca ich zamieszkania. Do wniosku należy dołączyć poświadczone kopie zaświadczeń o rehabilitacji rodziców (rodzica), akty urodzenia, akty ślubu (w przypadku osób, które zmieniły nazwisko) i jeśli to konieczne - dokumenty, potwierdzające pobyt z rodzicami na osiedleniu specjalnym, zsyłce, wysyłce.

W niektórych przypadkach, jeśli w archiwach brak danych o pobycie nieletnich z rodzicami w miejscach osiedlenia, zsyłki, wysyłki, powstaje konieczność ustalenia faktu zastosowania represji politycznej w trybie sądowym.

o zastosowaniu represji, lub miejsca zamieszkania wnioskodawcy. Wobec represjonowanych, którzy zostali poddani w trybie administracyjnym zsyłce, wysyłce, skierowaniu na osiedlenie specjalne, do pracy przymusowej w warunkach ograniczenia wolności, w tym w «kolumnach roboczych NKWD» lub innym ograniczeniom praw i wolności²², wnioski składa się w regionalnych organach spraw wewnętrznych²³. Zgodnie z art. 7 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych» organy spraw wewnętrznych zobowiązane są do ustalenia faktu zastosowania represji (w postaci jakichkolwiek niezgodnych z prawem ograniczeń praw) w trybie administracyjnym, sporządzenia orzeczenia i wydania zaświadczenia o rehabilitacji lub zawiadomienia o odmowie wydania takiego zaświadczenia.

W przypadku osób represjonowanych w innym trybie wnioski należy składać w regionalnych (obwodowych, krajowych) organach prokuratury²⁴. Zgodnie z art. 8 Ustawy Federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych» organy prokuratury ustalają i sprawdzają, we współpracy z działającymi na ich zlecenie organami bezpieczeństwa państwowego i spraw wewnętrznych, wszystkie sprawy z nieuchylonymi przed wejściem w życie wspomnianej ustawy decyzjami sądów i organów pozasądowych, dotyczące osób, które z powodów politycznych były: skazane za przestępstwa przeciwko państwu i inne przestępstwa; poddane represjom karnym na podstawie decyzji organów WCzK, GPU - OGPU, UNKWD - NKWD, MGB, MWD, prokuratury i ich kolegów, komisji, „kolegów specjalnych”, „dwójek”, „trójek” i innych organów, realizujących

²² Punkt. «B» art. 3 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

²³ Na przykład wobec carskiej rodziny Romanowów i ich najbliższych w Jekaterynburgu stosowano represje (w postaci tymczasowego aresztowania i późniejszego rozstrzelania) bez decyzji organów sądowych. W związku z tym wniosek o ich rehabilitację trzeba było składać w Zarządzie Spraw Wewnętrznych Jekaterynburga. Decyzja o odmowie rehabilitacji może zostać zaskarżona w sądzie. Prezes zarządu woroneńskiego stowarzyszenia «Memoriał» Wiaczesław Bitiucki pisze: „w przypadku braku danych dokumentalnych zarząd spraw wewnętrznych proponuje wnioskodawcy ustalić fakt zastosowania represji w trybie sądowym... Jeśli chodzi o dowody, sąd w sprawie cywilnej (a sprawy dotyczące ustalenia prawnie znaczących faktów należą do nich) ma prawo zwolnić wnioskodawcę od dowodów, uznając ustalany fakt za ogólnie znany”. (Patrz bardziej szczegółowo: Wiaczesław Bitiucki «Krwawe echo rewolucji », <http://hro.org/editions/repr/2006/02/22.php>).

²⁴ Przez cały czas obowiązywania Ustawy "O rehabilitacji ofiar represji politycznych" stanem na 1 lipca 2005 r. praca w zakresie przeglądu archiwalnych spraw karnych praktycznie ukończono w 65 regionach Rosji. Organy prokuratury Federacji Rosyjskiej sprawdziły 648813 archiwalnych spraw karnych dotyczących 918370 osób skazanych z powodów politycznych za przestępstwa przeciwko państwu oraz inne przestępstwa. 649732 osoby zrehabilitowano, 138691 – uznano za osoby skazane w sposób uzasadniony i nie podlegające rehabilitacji, a 129947 osób zrehabilitowano częściowo. Rozpatrzono 1 mln 1 tys. 527 wniosków obywateli o rehabilitację, uznanie za osoby pokrzywdzone z powodu represji politycznych, majątkowych oraz wniosków dotyczących innych kwestii, z których 814860 rozstrzygnięto. Zgodnie z art. 1-1 cz. 1 i 2 ustawodawstwa rehabilitacyjnego, 272040 obywateli uznano za ofiary represji politycznych jako dzieci, które znajdowały się razem z rodzicami w miejscach pozbawienia wolności, zsyłki, wysyłki, osiedlenia specjalnego, lub pozostawione jako osoby niepełnoletnie bez opieki rodziców (informacja na koniec pierwszego półrocza 2006 roku na stronie internetowej Prokuratury Generalnej FR), <http://genproc.gov.ru/ru/rehabilitation/>.

funkcje sądowe; bezpodstawnie umieszczone na podstawie decyzji sądów i organów pozasądowych w szpitalach psychiatrycznych na leczeniu przymusowym; bezpodstawnie pociągnięte do odpowiedzialności karnej, a ich sprawy umorzono z powodów niezwiązanych z rehabilitacją; uznane za społecznie niebezpieczne z powodów politycznych i pozbawione wolności, poddane zsyłce, wysyłce na podstawie decyzji sądów i organów pozasądowych bez przedstawienia zarzutu popełnienia konkretnego przestępstwa²⁵. Organy prokuratury sprawdzają również sprawy dotyczące czynów karalnych zdekriminalizowanych w artykule 5 wspomnianej ustawy. Po weryfikacji sporządzają one orzeczenia i wydają wnioskodawcom zaświadczenia o rehabilitacji, a jeśli nie mogą oni ich odebrać, regularnie dostarczają prasie lokalnej informacje o osobach zrehabilitowanych²⁶.

W przypadku podlegających *rehabilitacji* dzieci, które pozostały bez opieki bezpodstawnie represjonowanych z powodów politycznych rodzica lub rodziców oraz dzieci, które przebywały z represjonowanymi z powodów politycznych rodzicami lub opiekunami w miejscach pozbawienia wolności, na zsyłce, wysyłce, osiedleniu specjalnym²⁷, bądź uznanych za *poszkodowane w wyniku represji politycznych* dzieci, małżonków, rodziców²⁸, organy prokuratury i spraw wewnętrznych badają materiały spraw karnych i administracyjnych (organy prokuratury – gdy represji dokonywano na podstawie decyzji sądów i organów pozasądowych; organy spraw wewnętrznych – kiedy represje dokonywane były w trybie administracyjnym przez organy władzy wykonawczej, urzędników państwowych, organizacje społeczne lub ich organy posiadające uprawnienia administracyjne) sporządzają orzeczenia i wydają zaświadczenia *o uznaniu osób za poddane represjom politycznym i podlegające rehabilitacji* lub *za poszkodowane w wyniku represji politycznych* albo zawiadamiają o odmowie ich wydania.

²⁵ Punkty «a», «б», «г», «д», «e» art. 3 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

²⁶ W przypadku oskarżonych o przestępstwa kontrewolucyjne, szczególnie niebezpieczne przestępstwo przeciwko państwu w zbiegu z innymi przestępstwami, gdy w ich działaniach nie dostrzeżono znamion przestępstw kontrewolucyjnych, szczególnie niebezpiecznych przestępstw przeciwko państwu, tylko inne rodzaje przestępstw, ponowne rozpatrzenie spraw i materiałów odbywa się w innym trybie, ustalonym w ustawodawstwie karnoprocesowym Federacji Rosyjskiej (art. 8 cz. 4 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych»).

²⁷ Osoby wymienione w art. 1.1 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

²⁸ Osoby wymienione w art. 2.1 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

Obywatele, którzy padli ofiarą zarówno represji karnych, jak i administracyjnych, a więc podlegający rehabilitacji tak przez organy prokuratury, jak organy spraw wewnętrznych, mogą zwracać się w kwestii rehabilitacji do obydwu instytucji jednocześnie.

Ustawa określa *termin rozpatrzenia wniosku o rehabilitację* – nie więcej niż trzy miesiące. Jest to uwarunkowane długim okresem poszukiwania dokumentów archiwalnych potwierdzających fakty represji²⁹. Jednak wyraźne ograniczenie określonego terminu wskazuje na znaczenie i doniosłość jak najszybszego rozwiązania rozpatrywanej kwestii, ze racji na długotrwały charakter represji politycznych.

W kwestiach *zapoznania się ze sprawami śledczymi* represjonowani i ich krewni mogą zwracać się do archiwum państwowego do spraw represji politycznych każdego regionu Rosji lub do zarządu FSB³⁰. Zrehabilitowani i ich krewni mają możliwość zapoznania się z materiałami sprawy i otrzymania zachowanych osobistych rzeczy represjonowanych, a także dowiedzieć się o czasie, przyczynach śmierci i miejscu pogrzebu osoby zrehabilitowanej.

W przypadku odmowy rehabilitacji wnioskodawca ma prawo zwrócić się do sądu.

Decyzja organów spraw wewnętrznych o odmowie wydania zaświadczenia o rehabilitacji może zostać zaskarżona do sądu w trybie przewidzianym do zaskarżania niezgodnych z prawem działań organów władzy państwowej i urzędników państwowych, naruszających prawa obywateli³¹.

Decyzje o odmowie wydania zaświadczeń o *uznaniu osób za poddane represjom politycznym i podlegające rehabilitacji* albo *poszkodowane w wyniku represji politycznych* mogą być zaskarżone do sądu w trybie przewidzianym w ustawie Federacji Rosyjskiej «O zaskarżaniu do sądu działań i decyzji, naruszających prawa i wolności obywateli»³².

Jeśli prokuratura nie znajdzie podstaw do rehabilitacji w sprawach, które umorzono z powodów nie związanych z rehabilitacją³³, sporządza się orzeczenie o odmowie rehabilitacji i w których ludzie zostali bezpodstawnie pociągnięci do odpowiedzialności karnej. W przypadku osób

²⁹ Bardziej szczegółowo patrz np. «O rehabilitacji ofiar represji politycznych w FR», <http://mvd.bol.ru/modules.php?name=Pages&go=page&pid=17>.

³⁰ Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.

³¹ Art. 7 cz. 3 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

³² Art. 8.1 cz. 2 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

³³ Art. 3 pkt «д» ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

wymienionych w art. 3 pkt «a», «b», «r», «e» Ustawy o rehabilitacji³⁴, przy złożeniu wniosku przez osoby zainteresowane lub organizacje społeczne z prośbą o przekazanie sprawy do sądu, organy prokuratury zobowiązane są do skierowania tych spraw do odpowiedniej instancji sądowej wraz ze swoimi orzeczeniami o odmowie rehabilitacji³⁵. W takiej sytuacji decyzje podejmowane są:

- wobec skazanych – przez sądy, które wydawały ostatnie decyzje sądowe. Sprawy, w których wyroki, orzeczenia, postanowienia zostały wydane przez sądy zlikwidowane lub rozwiązane, a także przez trybunały wojskowe wobec osób cywilnych, przekazywane są do rozpatrzenia przez te sądy, do właściwości których sprawy te należą według obowiązującego ustawodawstwa. Właściwość terytorialna określana jest według miejsca wydania ostatniej decyzji sądowej;

- wobec poddanych represjom pozasądownym: wobec osób cywilnych – przez sądy najwyższe republik, sądy obwodowe, krajowe, sądy okręgów autonomicznych³⁶, a wobec wojskowych – przez trybunały wojenne okręgów i flot, na których terenie działały odpowiednie organy pozasądowe.

W przypadku sporu o właściwość sprawy mogą być przekazywane z jednego sądu do drugiego na podstawie rozporządzenia przewodniczącego Sądu Najwyższego Federacji Rosyjskiej.

Sprawy³⁷ rozstrzygnięte przez były Sąd Najwyższy ZSRR są ponownie rozpatrywane przez Sąd Najwyższy Federacji Rosyjskiej; rozstrzygnięte przez kolegia sądowe Sądu Najwyższego ZSRR – przez kolegia sądowe Sądu Najwyższego FR, a rozstrzygnięte przez Plenum Sądu

³⁴ Są to osoby skazane z powodów politycznych za przestępstwa przeciwko państwu oraz inne przestępstwa; poddane represjom karnym na podstawie decyzji organów WCzK, GPU - OGPU, UNKWD - NKWD, MGB, MWD, prokuratury i ich kolegiów, komisji, „kolegiów specjalnych”, „dwójek”, „trójek” i innych organów, które realizowały funkcje sądowe; bezpodstawnie umieszczone w wyniku decyzji sądów i organów pozasądowych w zakładach psychiatrycznych na przymusowym leczeniu; uznane za społecznie niebezpieczne z powodów politycznych i poddane pozbawieniu wolności, zsyłce, wysyłce na podstawie decyzji sądów i organów pozasądowych bez przedstawienia oskarżenia o popełnienie konkretnego przestępstwa.

³⁵ Zgodnie z art. 10 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych», sprawy, które nadeszły do sądu z negatywnym orzeczeniem prokuratora, rozpatrywane są na posiedzeniach sądowych według zasad ponownego rozpatrywania decyzji sądowych w trybie nadzoru przewidzianego w obowiązującym ustawodawstwie karnoprosesowym FR z wyłączeniami przewidzianymi w niniejszej ustawie. Możliwe są trzy warianty decyzji sądu: uznanie osoby za niepodlegającą rehabilitacji (wnioskodawcom wręcza się kopię orzeczenia [postanowienia] sądu, które może być zaskarżone do sądu wyższej instancji); uznanie osoby za bezpodstawnie represjonowaną, z uchyleniem wydanej decyzji i umorzeniem postępowania (wydaje się zaświadczenie o rehabilitacji); możliwe jest także wprowadzenie zmian do wydanej wcześniej decyzji (na prośbę wnioskodawców wydaje się zaświadczenie o wynikach ponownego rozpatrzenia sprawy).

³⁶ Czyli sądy najwyższe podmiotów Federacji Rosyjskiej. Jeśli decyzja o zastosowaniu środków represyjnych wydał na przykład jakikolwiek organ na terytorium Kraju Krasnojarskiego, decyzję w sprawie rehabilitacji wydaje Krasnojarski Sąd Krajowy.

³⁷ Są to sprawy dotyczące osób wymienionych w art. 8 cz. 3 i cz. 4 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

Najwyższego ZSRR – przez Prezydium Sądu Najwyższego FR. Prezydium Sądu Najwyższego FR może także ponownie rozpatrywać sprawy innego rodzaju, w których wcześniej podejmował decyzje.

Wobec osób stale zamieszkujących poza granicami Federacji Rosyjskiej, Sąd Najwyższy FR wydał następujące wyjaśnienie: ponieważ art. 6 Ustawy o rehabilitacji przewiduje możliwość zwrócenia się z prośbą o rehabilitację nie tylko stosownie do miejsca zamieszkania wnioskodawcy, ale też miejsca siedziby organu lub urzędu państwowego, który podjął decyzję o zastosowaniu represji, wniosek o ustalenie faktu zastosowania represji może zostać złożony przez osobę stale zamieszkującą poza granicami Federacji Rosyjskiej w sądzie opowieniem dla siedziby organu lub urzędnika państwowego, który podjął decyzję o zastosowaniu represji³⁸.

Konieczność zwrócenia się do organów sądowych często powstaje w *następujących przypadkach*:

a) kiedy nie ma żadnych danych archiwalnych o osobach rozkułaczonych według tak zwanej trzeciej kategorii (likwidacja gospodarstwa rolnego, konfiskata mienia i wygnanie z miejsca zamieszkania) lub gdy na podstawie istniejących danych archiwalnych dorośli członkowie rodziny chłopskiej są zrehabilitowani, a ich dzieciom odmawiają tego organy MSW;

b) kiedy dzieciom, które znajdowały się razem z rodzicami (opiekunami) na osiedleniu specjalnym, zsyłce, wysyłce, rehabilitacji odmawiają organy MSW;

c) we wszystkich przypadkach, kiedy brak (z powodu utraty lub zniszczenia) dokumentów archiwalnych, potwierdzających fakt represji politycznej w trybie administracyjnym, a także pobytu na osiedleniu specjalnym, zsyłce, wysyłce;

d) kiedy organy MSW odmawiają rehabilitacji obywatelom Rosji, których deportowano z Obwodu Krymskiego w 1944 roku;

e) w przypadkach wysiedlenia z pomieszczeń mieszkalnych dzieci represjonowanych rodziców i skierowania ich do dziecięcych izb tymczasowego przebywania i domów dziecka;

³⁸ Postanowienie plenum Sądu Najwyższego FR z 21 grudnia 1993 r. Nr 12 «O właściwości niektórych spraw o ustaleniu faktów zastosowania represji».

f) w przypadkach oczywistych prób uzasadnienia niezgodnego z prawem umieszczenia osoby represjonowanej w szpitalu psychiatrycznym na leczeniu przymusowym.

W wielu przypadkach należy jednocześnie zwracać się do sądu z prośbą o ustalenie faktu konfiskaty, zatrzymania lub innej utraty mienia w związku z represją polityczną³⁹.

Wobec osób, które zostały poddane represjom w trybie karnym, administracyjnym oraz ograniczeniom w prawach nie wymienionych w artykułach Ustawy o rehabilitacji, obowiązuje ustalony w ustawodawstwie FR *ogólny tryb* zaskarżania, wnoszenia odwołań i ponownego rozpatrzenia decyzji sądów lub organów administracyjnych⁴⁰.

Kiedy organy sądowe odmawiają rozpatrzenia wniosku, wydają one i przekazują wnioskodawcy pisemne orzeczenie „O pozostawieniu bez rozpatrzenia” z podaniem przyczyn i rekomendacji, jak usunąć okoliczności stojące na przeszkodzie rozpatrzeniu sprawy.

Możliwa jest także następująca sytuacja: jeśli dział rehabilitacji prokuratury nie dostrzegł w działaniach osoby represjonowanej znamiona kontrrewolucyjnego, szczególnie niebezpiecznego przestępstwa przeciwko państwu, a *innego* rodzaju przestępstw, można zaskarżyć decyzję organu sądowego lub pozasądowego w danej sprawie karnej w trybie ogólnym. W tym celu należy złożyć wniosek do prokuratora podmiotu FR lub do przewodniczącego sądu regionalnego w danym podmiocie Rosji z prośbą o wniesienie odwołania do sądu w trybie nadzoru w sprawie karnej osoby represjonowanej. W przypadku wniesienia odwołania i pozytywnego orzeczenia sądu osoba represjonowana będzie uznana za zrehabilitowaną, *ale nie jako represjonowana z powodów politycznych*, a w ogólnie przyjętym znaczeniu tego słowa. Dlatego w celu uznania osoby represjonowanej za zrehabilitowaną zgodnie z ustawą FR „O rehabilitacji ofiar represji politycznych” trzeba będzie znowu zwrócić się do sądu, zaskarżając decyzję działu rehabilitacji zgodnie z ustawą FR „O zaskarżaniu do sądu działań i decyzji naruszających prawa i wolności obywateli”, i prosić sąd o ustalenie politycznego charakteru motywów, którymi kierował się organ sądowy (lub pozasądowy) podejmujący decyzję o zastosowaniu represji. W przypadku pozytywnej

³⁹ <http://www.hro.org/editions/perm1/>.

⁴⁰ Art. 10 ust. 5 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

decyzji sądu na podstawie tej skargi dział rehabilitacji przy prokuratorze podmiotu FR będzie zobowiązany do wydania zaświadczenia o rehabilitacji.

Należy pamiętać, że ostateczna decyzja w kwestii rehabilitacji zawsze należy do sądu. Nie wyklucza to możliwości zaskarżenia odmowy rehabilitacji wydanej przez dział rehabilitacji przy prokuratorze podmiotu FR nie do sądu, lecz do Prokuratury Generalnej Federacji Rosyjskiej⁴¹.

Trzeba też podkreślić, że na terytorium Rosji obowiązują dokumenty o rehabilitacji lub o uznaniu osób za poszkodowane w wyniku represji politycznych wydane w państwach byłych republikach związkowych ZSRR lub przez byłe organy państwowe ZSRR⁴².

W celu kontroli wykonania Ustawy o rehabilitacji rozporządzenie Prezydium Rady Najwyższej FR z 16 grudnia 1991 roku Nr 2046-1 zawiera rekomendacje dla organów przedstawicielskich i wykonawczych władzy podmiotów Rosji, miast i regionów w zakresie powołania stałych komisji do spraw przywrócenia praw zrehabilitowanym ofiarom represji politycznych⁴³. Komisje takie działają we wszystkich regionach Rosji. W 1992 roku dekretem prezydenta powołano Komisję przy Prezydencie FR do spraw Rehabilitacji Ofiar Represji Politycznych⁴⁴.

Czego więc oprócz zadośćuczynienia moralnego można oczekiwać po rehabilitacji? Jakie są jej skutki rehabilitacji?

⁴¹ Adres Prokuratury Generalnej FR: 125993, Rosja, Moskwa, ul. Bolszaja Dmitrowka 15a.

⁴² Bardziej szczegółowo o tym w art. 11 ustawy federalnej «o rehabilitacji ofiar represji politycznych».

⁴³ Interesującą jest np. strona internetowa administracji Obwodu Władimirskiego – umieszczono na niej księgę pamięci ofiar represji politycznych, informacje o działalności komisji miejskiej i rejonowej do spraw przywrócenia praw osobom represjonowanym, różnego rodzaju dokumenty i inne ważne informacje na temat represji i rehabilitacji - <http://repressii.avo.ru/index.php?menu=1>.

⁴⁴ Komisja przy Prezydencie Federacji Rosyjskiej do spraw Rehabilitacji Ofiar Represji Politycznych (dalej - Komisja) jest organem konsultacyjnym, który w imieniu Prezydenta Federacji Rosyjskiej koordynuje działalności organów federalnych władzy wykonawczej w zakresie realizacji ustawy FR z 18 października 1991 r. o rehabilitacji ofiar represji politycznych, a także przygotowanie i przedkładanie odpowiednich materiałów i propozycji Prezydentowi Federacji Rosyjskiej. Podstawowe zadania Komisji to:

- analiza i koordynowanie działalności organów federalnych władzy wykonawczej w zakresie realizacji ustawy FR z 18 października 1991 r. o rehabilitacji ofiar represji politycznych;
- pełne i wszechstronne badanie, analiza i ocena represji politycznych, przeciwko wszystkim grupom społecznym, przedstawicielom partii politycznych i ruchów;
- przygotowanie sprawozdań dla Prezydenta Federacji Rosyjskiej o przebiegu wykonania ustawy FR „o rehabilitacji ofiar represji politycznych”;
- przygotowywanie materiałów i propozycji w zakresie doskonalenia działalności organów federalnych władzy wykonawczej w kwestii rehabilitacji ofiar represji politycznych;
- informowanie społeczeństwa o skali i charakterze represji politycznych.

Kwestiom tym poświęcona jest trzecia część omawianej ustawy⁴⁵.

Osobom zrehabilitowanym przywracane są utracone w związku z represjami prawa społeczno-polityczne i obywatelskie, stopnie wojskowe i specjalne, zwracane są nagrody państwowe, przyznawane środki pomocy socjalnej i wypłacane odszkodowania, których wysokość ustala tak ustawodawstwo federalne, jak i regionalne.

Wszystkim mieszkańcom Rosji pozbawionym obywatelstwa wbrew ich woli, przywraca się obywatelstwo w trybie przewidzianym w ustawodawstwie FR⁴⁶.

Osoby zrehabilitowane, które w związku z represjami utraciły lokale mieszkalne, mogą wrócić w celu zamieszkania do miejscowości, w których zamieszkiwały przed zastosowaniem wobec nich represji. W tym przypadku *osobom zrehabilitowanym* i członkom ich rodzin zapewniane są lokale mieszkalne w trybie przewidzianym w ustawodawstwie podmiotów FR. Należy jednak podkreślić, że proces ten jest długi i pracochłonny; poza tym ustawodawstwo regionalne Rosji jest w tej kwestii bardzo skomplikowane i niejednoznaczne.

Ustawa federalna jednoznacznie określa kwoty odszkodowań pieniężnych za niezgodne z prawem pozbawienie wolności czy umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym – to 75 rubli za każdy miesiąc pozbawienia wolności, ale nie więcej niż 10000 rubli. Odszkodowanie wypłacane jest tylko jeden raz przez organy opieki socjalnej na podstawie dokumentów o rehabilitacji i czasie pobytu w wymienionych wyżej miejscach. Spadkobiercom osób zmarłych, które zostały zrehabilitowane, odszkodowanie to nie przysługuje. Osobom zamieszkującym poza granicami FR odszkodowania pieniężne wypłacane są zgodnie z miejscem zamieszkania w Rosji przed zastosowaniem wobec nich represji, a gdy miejsca zamieszkania nie sposób określić – według miejsca zastosowania represji.

Odszkodowanie tego rodzaju uzyskać można jedynie posiadając wszystkie wymienione dokumenty. Często pobyt w miejscach izolacji rejestrowany był jednak niewystarczająco dokładnie lub nie był rejestrowany w ogóle – i w takim przypadku wypłata nawet tego symbolicznego odszkodowania pieniężnego może okazać się niemożliwa.

⁴⁵ Artykuły 12 – 16 ustawy federalnej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych».

⁴⁶ Ustawodawstwo o obywatelstwie można znaleźć w wymienionych w załączniku do niniejszego artykułu bazach prawnych, a także na stronie internetowej <http://www.tveruniversal.ru/site/legislation/>.

Poza tym *osobom zrehabilitowanym* i *osobom uznanym za poszkodowane w wyniku represji politycznych* zgodnie z ustawodawstwem federalnym zapewniane są środki pomocy socjalnej, jednak zobowiązania w tym zakresie przekazano podmiotom Federacji Rosyjskiej zgodnie z ustawodawstwem lokalnym. Dodatkowo komplikuje to sprawę, gdyż środki ochrony socjalnej w różnych regionach są odmienne i stosowane w różny sposób, w zależności od budżetu i bieżących priorytetów regionu.

Osoby zrehabilitowane mają prawo do zwrotu mienia skonfiskowanego, zatrzymanego lub utraconego w inny sposób w związku z represjami albo do zwrotu jego wartości lub wypłaty odszkodowania pieniężnego. Także ta część ustawodawstwa zawiera wiele usterek. Po pierwsze, art. 16 ust. 1 Ustawy o represjach wyznacza szeroki zakres mienia, które nie podlega zwrotowi, zwrotowi wartości lub odszkodowaniu pieniężnym⁴⁷. Co więcej, w przypadku braku możliwości zwrotu zachowanego mienia, jego wartość zwracana jest zgodnie z przeprowadzoną oceną, ale wynosi nie więcej niż 4000 rubli za mienie bez budynków mieszkalnych lub 10000 rubli za cały majątek, łącznie z budynkami mieszkalnymi⁴⁸. Czyli, na przykład, cała chłopska posiadłość – budynek mieszkalny wraz z meblami, odzieżą, różnymi sprzętami, zabudowania, krowami, świniami, ptactwem domowym itd. wycenia się mniej więcej na 370 dolarów... Nie ma też możliwości zaskarżenia decyzji odpowiednich organów w przypadku błędnego obliczenia wartości mienia lub odszkodowania albo błędnej decyzji o zwrocie mienia, gdyż dokumenty takie zgodnie z ustawą nie podlegają ponownemu rozpatrzeniu, a kwoty – powtórnemu naliczaniu.

W przypadku śmierci *osób zrehabilitowanych* zwrot mienia, zwrot jego wartości lub wypłata odszkodowania pieniężnego może zostać dokonana na korzyść spadkobierców, zgodnie z zasadami kolejności dziedziczenia⁴⁹.

⁴⁷ Na przykład nie podlega zwrotowi mienie zniszczone w czasie wojny domowej i Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, a także w wyniku katastrof naturalnych. Należy uznać to za dziwne, gdyż zniszczenie własności dokonało się już po niezgodnym z prawem zatrzymaniu jej przez państwo, nie jest więc ważne, co stało się z nim później, ponieważ w chwili przejścia było w stanie nienaruszonym i właściciel mógłby go używać, czerpiąc z tego korzyści.

⁴⁸ Takie same kwoty wypłacane są w przypadku ustalenia faktu bezprawnego zatrzymania mienia w przypadku utraconych dokumentów o charakterze, stanie i ilości mienia.

⁴⁹ Podstawowe przepisy prawne regulujące kwestię dziedziczenia zawarte są w rozdziale piątym części trzeciej kodeksu cywilnego FR (zapoznać się z wspomnianymi przepisami kodeksu cywilnego Federacji Rosyjskiej można w zaprezentowanych w załączniku bazach prawnych lub np. na stronie internetowej <http://www.gdezakon.ru/gk/>).

Zwrot mienia, zwrot jego wartości i odszkodowania pieniężne dokonywane są stosownie do lokalizacji mienia lub jego sprzedaży w momencie zastosowania represji, niezależnie od tego, gdzie był represjonowany i gdzie zamieszkuje w chwili obecnej.

Wnioski o zwrot mienia, zwrot jego wartości i odszkodowania pieniężne można było składać tylko w ciągu trzech lat po wejściu w życie Ustawy o represjach, a w przypadku zrehabilitowanych później – w ciągu trzech lat po otrzymaniu dokumentu o rehabilitacji. Spory związane z kwestiami majątkowymi rozwiązywane są w trybie sądowym.

Tematyka, zakres działania Ustawy o represjach i sam akt normatywny w praktyce powodują trudności w procesach rehabilitacyjnych. Z reguły udowodnienie faktu represji politycznej i konfiskaty mienia będzie stanowić problem dla wielu rozkułaczonych według tak zwanej kategorii trzeciej, którym zabrano cały majątek, a rodzinę wygnano z domu bez sporządzenia (lub zachowania) jakichkolwiek dokumentów, co leżało w interesie osób biorących udział w rozkułaczaniu⁵⁰. W takim przypadku można podjąć próbę udowodnienia faktu rozkułczenia i rozgrabienia mienia na drodze sądowej, trudno jednak liczyć na pozytywną decyzję. Często w praktyce można spotkać się z odmową zwrotu (zwrotu wartości, odszkodowania) skonfiskowanego mienia, które po rozkułczeniu było w całości lub częściowo wykorzystane na spłatę zadłużenia w zakresie «indywidualnego podatku w naturze» lub «twardego zadania». Odmowy te są jednak bezpodstawne gdyż w art. 16 Ustawy o rehabilitacji podano zamkniętą listę przypadków, kiedy mienie nie podlega zwrotowi (zwrotowi wartości, odszkodowaniu), a na tej liście brak takiego pojęcia jak «mienie skierowane na spłatę zadłużenia w zakresie «indywidualnego podatku w naturze » („twardego zadania”))»⁵¹.

Żądanie *zwrotu domu rodzinnego* może zostać zaspokojone tylko w przypadku spełnienia kilku warunków: dom rzeczywiście istnieje, a jego przynależność jest udowodniona; wnioskodawca razem z rodziną potrzebuje polepszenia warunków mieszkaniowych, czego dowodem jest

⁵⁰ <http://www.hro.org/editions/perml/>.

⁵¹ Podkreślić należy, iż «indywidualnym podatkiem w naturze» («twardym zadaniem») obciążane były tylko gospodarstwa kułackie na podstawie represyjnych postanowień Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z lat 1928-1930, których celem była likwidacja zamożnych indywidualnych gospodarstw rolnych; wspomniane mienie było konfiskowane w związku z rozkułczeniem, a nie na podstawie decyzji sądu, i dopiero później sprzedawano je w celu spłaty zadłużenia (nawet gdy mienie konfiskowano na podstawie decyzji sądu według art. 61 kodeksu karnego RFSRR z 1926 r. «Odmowa wykonania obowiązków», należy pamiętać, że artykuł ten miał charakter polityczny i służył prześladowaniu «elementów kułackich»).

ekspertyza sporządzana przez organ opieki społecznej lub upoważnioną komisję; wnioskodawca zamieszkujący w mieszkaniu państwowego (komunalnego) lub społecznego funduszu mieszkaniowego daje pisemną gwarancję przekazania zajmowanego lokalu odpowiedniemu organowi od razu po zwrocie domu. Poza tym, jeśli w domu podlegającym zwrotowi mieszkają ludzie, sprawa powinna zostać uzgodniona z nimi, a administracja rejonu (miasta) winna zapewnić im inne mieszkanie, co w obecnych warunkach rosyjskich jest praktycznie niemożliwe. Mamy więc zamknięte koło.

Naszkiecowaaliśmy tu jedynie sytuacje i problemy związane z badaniami prezentowanych kwestii. Obok cytowanej ustawy wiele aktów normatywnych i dokumentów związanych z *rehabilitacją ofiar represji politycznych* i przywracaniu im praw, które należy przeanalizować, by zwiększyć szanse na uzyskanie decyzji w sprawie każdego przypadku stosowania represji⁵².

Powtórzmy raz jeszcze, że *proces rehabilitacji* inicjują osoby zainteresowane⁵³ (jeśli nie zostały one zrehabilitowane w trakcie ponownego rozpatrzenia spraw przez organy MSW i prokuratury FR) składając wniosek o *rehabilitację* w miejscu zamieszkania lub siedziby organu, który podjął decyzję o zastosowaniu represji. Represjonowani w trybie administracyjny składają wnioski do organów spraw wewnętrznych; represjonowani w innym trybie- do organów prokuratury. Wnioski dotyczące osób, które zostały poddane represjom na podstawie decyzji różnych organów, mogą być składane zarówno do organów spraw wewnętrznych, jak i prokuratury. W wyniku rozpatrzenia sprawy, nie później niż po upływie trzech miesięcy powinno zostać wydane zaświadczenie o rehabilitacji lub decyzja o jej odmowie, którą można zaskarżyć do sądu w trybie przewidzianym w Ustawie o rehabilitacji lub w ogólnym trybie zaskarżania, wnoszenia odwołania i ponownego rozpatrywania decyzji sądów lub organów administracyjnych. W przypadku pozytywnej decyzji sądowej wydaje się *zaświadczenie o rehabilitacji*. Decyzję negatywną można zaskarżyć do sądu wyższej instancji. Wymienieni w Ustawie o rehabilitacji krewni osoby uznanej za *represjonowaną* mogą w takim samym trybie zostać uznani za *poszkodowanych w wyniku represji politycznych*.

⁵² Najważniejsze z nich wymienione są w załączniku do niniejszego artykułu.

⁵³ Osobą zainteresowaną może zostać **każdy** człowiek lub organizacja społeczna.

W przypadku braku lub problemów z dokumentami, które potwierdzają fakt represji, pokrewieństwo z represjonowanymi i inne niezbędne fakty, należy zwrócić się do sądu.

Status *osoby represjonowanej* umożliwi przywrócenie wszystkich praw utraconych w momencie zastosowania represji, otrzymanie wymienionego w ustawie federalnej, a także w ustawach podmiotów FR zwrotu wartości i odszkodowania pieniężnego, zwrot mienia, a także przyznanie ulg socjalnych. Bliscy krewni otrzymają także prawo do dziedziczenia niektórych odszkodowań i mienia zgodnie z ustawodawstwem rosyjskim i z wyłączeniami wymienionymi w Ustawie o rehabilitacji. Status osoby *poszkodowanej w wyniku represji politycznych* umożliwia otrzymanie pomocy socjalnej, przewidzianej w ustawodawstwie regionalnym FR.

Z formalnego punktu widzenia, rzeczywistość jest taka, że rosyjska ustawa «O rehabilitacji ofiar represji politycznych» obejmuje głównie osoby, które stały się ofiarami bezpodstawnych decyzji władzy sądowniczej. Istnieje konieczność zmiany interpretacji „Ustawy o rehabilitacji” lub wprowadzenia do niej zmian wykluczających możliwość jej ograniczonej interpretacji. Zdaniem kierownika Komisji Polskiej Międzynarodowego Stowarzyszenia Historyczno-Oświatowego i Dobroczyнного «Memoriał» Aleksandra Gurjanowa prokuratorzy rosyjscy od wielu lat stosują zawężoną, ściśle formalną interpretację pojęcia *rehabilitacja*, rozumiejąc ją jako «przywrócenie praw utraconych na mocy niesprawiedliwego wyroku» wydanego przez sąd lub inną instytucję upoważnioną do wydania wyroków w czasach radzieckich. W latach dziewięćdziesiątych zrehabilitowano dwóch Polaków internowanych w czasie drugiej wojny światowej bez wyroku sądowego, przypadek ten nie stał się jednak niestety precedensem prawnym dla następnych decyzji⁵⁴. Jednocześnie ustawodawstwo mówi również o *rehabilitacji* w przypadku stosowania represji przez organy administracyjne, ale tylko gdy istnieją dowody dokumentalne, czyli *akta sprawy* osoby represjonowanej lub *decyzja (wyrok)*, na podstawie którego zastosowano określony środek przymusu. Bez nich rehabilitacja będzie praktycznie niemożliwa. Rozwiązania należy więc szukać tylko w aktywnym poszukiwaniu akt sprawy. Znając biografię osoby represjonowanej i okoliczności jej życia, należy zwrócić się z listem do właściwych ze względu na miejsce urodzenia, służby czy odbywania kary organów zarządu spraw wewnętrznych i zarządu Federalnej Służby

⁵⁴ «Katyń. Odmowa rehabilitacji. Komentarz Aleksandra Guriana», [http:// www.hro.org/editions/karta/katyn1.php](http://www.hro.org/editions/karta/katyn1.php).

Bezpieczeństwa FR, Głównego Centrum Informacyjnego MSW⁵⁵, a jeśli represji dokonano w czasie służby w wojsku, Naczelnej Prokuratury Wojskowej FR⁵⁶. Można także zwrócić się do Centralnego Archiwum FSB⁵⁷.

ZAŁĄCZNIKI:

- **Przydatne odsyłacze:**

1. Portal «Prawa człowieka w Rosji» - <http://www.hro.org>, część tej strony internetowej poświęcona jest problemom represji politycznych i kwestiom rehabilitacji; znaleźć tam można dużą ilość artykułów na temat represji politycznych i rehabilitacji; od strony praktycznej szczególnie przydatna będzie strona z rekomendacjami metodologicznymi i materiałami na temat przywracania praw ofiarom represji politycznych przygotowana przez permską filię obwodową Międzynarodowego Historyczno-Oświatowego i Dobroczyнного Stowarzyszenia «Memoriał» - <http://www.hro.org/editions/perm1/> na podstawie której powstał niniejszy artykuł. Trzeba jednak podkreślić, że sprawdzenia wymaga zgodność owych materiałów z obowiązującym ustawodawstwem, gdyż wiele napisano na podstawie starszych wersji ustaw i innych aktów normatywnych.
2. Międzynarodowe stowarzyszenie «Memoriał» - <http://www.memo.ru/> łącznie z jego filiami regionalnymi (informację o nich można znaleźć na stronie <http://www.memo.ru/about/adr/index.htm>). «Memoriał» – to ruch, którego podstawowym zadaniem było początkowo zachowanie pamięci o represjach politycznych w niedalekiej

⁵⁵ 117246, Moskwa, ul. Nowoczeriomuszkinskaja 67, GIC MWD RF.

⁵⁶ 119852, Moskwa, ul. Cholzunowa 14.

⁵⁷ W kwestiach związanych z wykorzystaniem materiałów archiwalnych należy zwrócić się z pisemnym wnioskiem do Archiwum Centralnego FSB Rosji (101000, Moskwa, ul. Bolszaja Łubianka, d. 2), podając w nim swój adres pocztowy i telefon domowy.

przeszłości Rosji, pomoc ofiarom i ich krewnym. Teraz jest to związek dziesiątek organizacji w Rosji, Kazachstanie, Łotwie, Gruzji i na Ukrainie, które prowadzą wspólne działania badawcze i edukacyjne oraz pracują na rzecz ochrony praw człowieka.

3. Oficjalna strona Prokuratury Generalnej - <http://www.genproc.gov.ru/>. Na tej stronie znajduje się rozdział «Rehabilitacja ofiar represji politycznych», w którym zaprezentowano praktykę pracy organów prokuratury w tym zakresie. Informację o działalności regionalnych organów prokuratury można uzyskać na stronie <http://www.genproc.gov.ru/ru/contacts/unit/>.
4. Oficjalna strona Ministerstwa Spraw Wewnętrznych FR - <http://www.mvd.ru/> przedstawia materiały związane z problematyką rehabilitacji w kompetencji organów spraw wewnętrznych. Można tu również zadawać pytania za pośrednictwem kancelarii: <http://mvd.ru/priem/>.
5. Oficjalna strona Federalnej Służby Bezpieczeństwa FR - <http://www.fsb.ru/>. Informacje o organach terytorialnych Federalnej Służby Bezpieczeństwa FR można uzyskać na stronie <http://www.fsb.ru/contact/ufsb.html>.
6. Niezbędne akty normatywne znaleźć można w rosyjskich elektronicznych bazach prawnych «Konsultant» i «Gwarant» - wersje on-line: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=home>, <http://garant.park.ru/>.
7. Komisja przy Prezydencie FR do spraw Rehabilitacji Ofiar Represji Politycznych – organ konsultacyjno-doradczy w Administracji Prezydenta FR - http://orgdiv.adm.gov.ru/konsult/konsult_1.htm.

- **Dokumenty normatywne regulujące kwestie związane z rehabilitacją:**

Uwaga: w niniejszym rozdziale zaprezentowano akty normatywne najwyższych organów władzy FR, jednak należy pamiętać o tym, że w każdym regionie funkcjonuje terytorialne ustawodawstwo o rehabilitacji. Można się z nim zapoznać w odpowiednich rozdziałach wyżej wspomnianych baz prawnych.

1. Ustawa FR z dnia 18.10.1991 r. Nr 1761-1 «O rehabilitacji ofiar represji politycznych» (tekst jedn. z dnia 01.07.2005 r.);
2. Ustawa RFSRR z dnia 26.04.1991 r. Nr 1107-1 «O rehabilitacji narodów represjonowanych» (tekst jedn. z dnia 01.07.1993 r.);
3. Rozporządzenie Rządu FR z dnia 12.08.1994 r. Nr 926 «O zatwierdzeniu przepisów o trybie zwrotu obywatelom mienia, niezgodnie z prawem skonfiskowanego, zatrzymanego lub utraconego w inny sposób w związku z represjami politycznymi, zwrotu jego wartości lub wypłaty odszkodowania pieniężnego» (tekst jedn. z dnia 04.08.2005 r.);
4. Rozporządzenie Rządu FR z dnia 16.03.1992 r. Nr 160 «O trybie wypłaty odszkodowania pieniężnego i przyznawania ulg osobom zrehabilitowanym zgodnie z ustawą RFSRR « O rehabilitacji ofiar represji politycznych »» (tekst jedn. z dnia 04.08.2005 r.);
5. Rozporządzenie Rady Najwyższej FR z dnia 16.07.1992 r. Nr 3321-1 «O rehabilitacji koczactwa»;
6. «Przepisy o trybie potwierdzenia stażu pracy w celu przyznania emerytur w RFSRR» (zatwierdzone w drodze zarządzenia Ministerstwa Zabezpieczenia Socjalnego RFSRR z dnia 04.10.1991 r. Nr 190);
7. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 02.02.2006 r. Nr 56-O «W sprawie skargi obywatela Lapunowa Olega Innokientiewicza na naruszenie jego praw konstytucyjnych...»;
8. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 27.12.2005 r. Nr 527-O «O odmowie przyjęcia do rozpatrzenia skargi obywatela Charitonowa Wadima Pietrowicza na naruszenie jego praw konstytucyjnych...»;

9. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 01.12.2005 r. Nr 462-O «O odmowie przyjęcia do rozpatrzenia zapytania Sachalińskiej Dumy Obwodowej w sprawie sprawdzenia zgodności z Konstytucją części pierwszej i drugiej artykułu 16 ustawy Federacji Rosyjskiej «O rehabilitacji ofiar represji politycznych»»;
10. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 01.12.2005 r. Nr 365-O «O zapytaniu Parlamentu Republiki Osetia Północna – Alania o sprawdzeniu zgodności z Konstytucją FR przepisów artykułów 3 i 6 ustawy RFSRR «O rehabilitacji narodów represjonowanych»»;
11. Zarządzenie MSW z dnia 17.10.2005 r. Nr 834 «O zatwierdzeniu instrukcji o trybie wykonania przez organy spraw wewnętrznych FR ustawy FR «O rehabilitacji ofiar represji politycznych»»;
12. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 05.07.2005 r. Nr 246-O «W sprawie skargi obywatela Kuzniecowa Iwana Wasiliewicza na naruszenie jego praw konstytucyjnych w podpunkcie 5 punktu 1 załącznika 20 do ustawy federalnej «O budżecie federalnym na 2004 rok»»;
13. Dekret Prezydenta FR z dnia 15.06.1992 r. Nr 632 «O działaniach w zakresie realizacji ustawy FR «O rehabilitacji narodów represjonowanych» wobec kozactwa» (tekst jedn. z dnia 21.03.2005 r.);
14. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 24.02.2005 r. Nr 79-O «O odmowie przyjęcia do rozpatrzenia skargi obywatela Sorokina Mitrofana Stiepanowicza na naruszenie jego praw konstytucyjnych w decyzjach sądów powszechnych, organów prokuratury i urzędników państwowych organów spraw wewnętrznych»;
15. Zarządzenie Ministerstwa Finansów FR z dnia 31.12.2004 r. Nr 133H «O wprowadzeniu sprawozdawczości o wydatkowaniu środków budżetowych w celu wypłaty osobom zrehabilitowanym odszkodowań pieniężnych przewidzianych w artykułach 15 i 16.1 ustawy FR «O rehabilitacji ofiar represji politycznych»» (zarejestrowano w Ministerstwie Sprawiedliwości FR w dniu 21.02.2005 r. Nr 6344);
16. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 21.12.2004 r. Nr 432-O «O odmowie przyjęcia do rozpatrzenia skargi obywatela Kowala Konstantina Łazariewicza na naruszenie

jego praw konstytucyjnych w przepisach artykułu 16.1 ustawy FR «O rehabilitacji ofiar represji politycznych»»;

17. Rozporządzenie Rządu FR z dnia 15.11.2004 r. Nr 635 «O zatwierdzeniu zasad finansowania zobowiązań wydatkowych Federacji Rosyjskiej w zakresie wypłaty odszkodowań pieniężnych osobom poddanym represjom w postaci pozbawienia wolności, umieszczenia na leczeniu przymusowym w szpitalach psychiatrycznych i w późniejszym czasie zrehabilitowanym, a także odszkodowań pieniężnych osobom zrehabilitowanym za mienie skonfiskowane, zatrzymane i utracone w inny sposób w związku z represjami»;
18. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 15.07.2004 Nr 282-O «O odmowie przyjęcia do rozpatrzenia skargi obywatela Morgaczewa Władimira Iwanowicza na naruszenie jego praw konstytucyjnych w przepisach części drugiej artykułu 16.1 ustawy FR «O rehabilitacji ofiar represji politycznych» i art. 25 pkt 3. kodeksu ziemskiego FR»;
19. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 10.07.2003 r. Nr 282-O «O odmowie przyjęcia do rozpatrzenia zapytania Rządu Kraju Chabarowskiego w sprawie sprawdzenia zgodności z Konstytucją akapitu trzeciego punktu 5 przepisów o trybie przyznawania ulg osobom zrehabilitowanym i osobom uznanym za poszkodowane w wyniku represji politycznych»;
20. Decyzja Sądu Najwyższego FR z dnia 16.12.2002 r. Nr ГКПИ02-1301 «O braku pozytywnego rozpatrzenia wniosku o uznanie za częściowo niezgodny z prawem punktu 8 «Przepisów o trybie przyznawania ulg osobom zrehabilitowanym i osobom uznanym za poszkodowane w wyniku represji politycznych», zatwierdzonych w drodze rozporządzenia Rządu FR z dnia 03.05.1994 r. Nr 419»;
21. List Prokuratury Generalnej FR z dnia 03.08.2001 r. Nr 13p «O trybie wykonania orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 18.04.2000 r. Nr 103-O» (tekst jedn. z dnia 24.12.2001 r.);
22. Decyzja Sądu Najwyższego FR z dnia 16.10.2001 r. Nr ГКПИ2001-1312 «O odmowie pozytywnego rozpatrzenia skargi w sprawie uznania za nieważny punktu 15 «Przepisów o trybie zwrotu obywatelom mienia niezgodnie z prawem skonfiskowanego, zatrzymanego

lub utraconego w inny sposób w związku z represjami politycznymi, zwrotu jego wartości lub wypłaty odszkodowania pieniężnego», zatw. w drodze rozporządzenia Rządu FR z dnia 12.08.1994 r. Nr 926»;

23. Decyzja Sądu Najwyższego FR z dnia 25.04.2001 r. № ГКПИ01-794 «O braku pozytywnego rozpatrzenia wniosku o uznanie za niezgodny z prawem punktu 5 «Przepisów o trybie przyznawania ulg osobom zrehabilitowanym i osobom uznanym za poszkodowane w wyniku represji politycznych», zatwierdzonych w drodze rozporządzenia Rządu FR z dnia 03.05.1994 r. Nr 419»;
24. Orzeczenie Sądu Najwyższego FR z dnia 29.03.2001 r. Nr KAC01-86 «O pozostawieniu bez zmian decyzji Sądu Najwyższego FR z dnia 02.02.2001 r. Nr ГКПИ2000-1511»;
25. Decyzja Sądu Najwyższego FR z dnia 02.02.2001 r. Nr ГКПИ2000-1511 «O braku pozytywnego rozpatrzenia wniosku o uznanie za nieważny punktu 5 przepisów, zatwierdzonych w drodze rozporządzenia Rządu FR z dnia 03.05.1994 r. Nr 419»;
26. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 18.01.2001 Nr 24-O «O odmowie przyjęcia do rozpatrzenia skargi obywateli Katajewa Mowładina Chasanowicza i Katajowej Klary Chudowny na naruszenie praw i wolności konstytucyjnych w punkcie «B» części drugiej artykułu 16 ustawy FR «O rehabilitacji ofiar represji politycznych»»;
27. Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 18.04.2000 Nr 103-O «Na podstawie skargi obywatela Pinchasika Marata Łazariewicza na naruszenie jego praw konstytucyjnych w części 1 artykułu 2.1 ustawy FR «O rehabilitacji ofiar represji politycznych»»;
28. Dyrektywa Prokuratury Generalnej FR z dnia 02.11.1998 r. Nr 75/13 «O trybie wykonania niektórych przepisów ustawy FR «O rehabilitacji ofiar represji politycznych»»;
29. Decyzja Sądu Najwyższego FR z dnia 30.08.1998 r. Nr ГКПИ98-358 «O braku pozytywnego rozpatrzenia wniosku o uznanie za nieważny cz. 3 punktu 2 przepisów o trybie przyznawania ulg osobom zrehabilitowanym i osobom uznanym za poszkodowane w wyniku represji politycznych»;

30. Dekret Prezydenta FR z dnia 08.06.1996 r. Nr 858 «O dodatkowych czynnościach w zakresie rehabilitacji osób represjonowanych w związku z udziałem w wydarzeniach w mieście Nowoczerkassku w czerwcu 1962 r.»;
31. Dekret Prezydenta FR z dnia 23.04.1996 r. Nr 602 «O dodatkowych czynnościach w zakresie rehabilitacji ofiar represji politycznych»;
32. Dekret Prezydenta FR z dnia 16.09.1995 r. 948 «O czynnościach w zakresie rehabilitacji terytorialnej narodów represjonowanych»;
33. List Ministerstwa Finansów FR z dnia 31.07.1995 r. Nr 12-07-34 «O trybie udzielania nieoprocentowanych pożyczek zrehabilitowanym ofiarom represji politycznych»;
34. Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego FR z dnia 23.05.1995 r. Nr 6-II «W sprawie zbadania zgodności z Konstytucją artykułów 2.1 i 16 ustawy RFSRR z dnia 18 października 1991 roku «O rehabilitacji ofiar represji politycznych» (tekst jedn. z dnia 03.09.1993 roku) w związku ze skargą obywatelki Z. W. Alesznikowej»;
35. Dekret Prezydenta FR z dnia 24.01.1995 r. Nr 63 «O przywróceniu słusznych praw obywatelom rosyjskim – byłym radzieckim jeńcom wojennym i osobom cywilnym, repatriowanym w okresie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej i w okresie powojennym»;
36. Postanowienie Plenum Sądu Najwyższego FR z dnia 21.12.1993 r. Nr 12 «O podsądności w zakresie niektórych spraw o ustalenie faktów zastosowania represji»;
37. Dyrektywa Ministerstwa Ochrony Socjalnej FR z dnia 25.06.1993 r. Nr 1-34-Y «O trybie przyznawania ulg emerytalnych obywatelom, stale zamieszkującym terytorium FR, represjonowanym poza jej granicami i zehabilitowanym na podstawie aktów ustawodawstwa państw wcześniej wchodzących do składu ZSRR» (zarejestrowano w Ministerstwie Sprawiedliwości FR 28.06.1993 roku Nr 287);
38. Dyrektywa Ministerstwa Ochrony Socjalnej FR z dnia 24.03.1993 r. Nr 1-27-Y «O praktyce zastosowania ustawodawstwa w przypadku wypłaty odszkodowań pieniężnych i przyznawania ulg emerytalnych osobom bezpodstawnie represjonowanym z powodów politycznych i w późniejszym czasie zrehabilitowanym» (zarejestrowano w Ministerstwie Sprawiedliwości FR 14.04.1993 r. Nr 226);

39. Dyrektywa Ministerstwa Ochrony Socjalnej FR z dnia 06.07.1992 r. Nr 1-47-Y «O niektórych kwestiach związanych z przyznawaniem ulg osobom zrehabilitowanym zgodnie z ustawą RFSRR «O rehabilitacji ofiar represji politycznych»»;
40. Dekret Prezydenta FR z dnia 14 marca 1996 r. Nr 378 «O czynnościach w zakresie rehabilitacji osób duchownych i wierzących, które stały się ofiarami bezpodstawnych represji»;
41. Dekret Prezydenta FR z dnia 18 czerwca 1996 r. Nr 931 «O powstaniach chłopskich w latach 1918-1922»;
42. Rozporządzenie Rady Najwyższej FR z dnia 01.04.1993 r. Nr 4721-1 «O rehabilitacji radzieckich Koreańczyków»;
43. Rozporządzenie Rady Najwyższej FR z dnia 29.06.1993 r. «O rehabilitacji radzieckich Finów»;
44. Orzeczenie Rady Najwyższej FR z dnia 09.07.1999 r. o sprawie obywatela I. A. Biernakiewicza «O uznaniu faktu stosowania represji politycznych wobec dzieci rodziców represjonowanych z powodów politycznych, przemocą umieszczonych w domach dziecka»;
45. Rozporządzenie Prezydium Rady Najwyższej FR z dnia 13.08.1997 r. o sprawie obywatela I. M. Mazinowa «O prawie obywateli deportowanych w 1944 r. z Obwodu Krymskiego RFSRR, do rehabilitacji przez organy MSW»;
46. Rozporządzenie Rządu FR z dnia 01.06.1994 r. Nr 616 «O pogrzebie osób zrehabilitowanych na koszt państwa»;
47. Dekret Prezydenta FR z dnia 02.12.1992 r. Nr 1509 «O powołaniu Komisji przy Prezydencie FR do spraw Rehabilitacji Ofiar Represji Politycznych»;
48. Przepisy o Komisji przy Prezydencie Federacji Rosyjskiej do spraw Rehabilitacji Ofiar Represji Politycznych (zatwierdzone w drodze dekretu Prezydenta FR z dnia 02.12.1992 r. Nr 1509).